

Bognár Szabina – Péterfi András

„NEM MENTHETETLEN AZ A NÉP, AMELY ÍGY TUD NEVETNI SAJÁT PROBLÉMÁIN”¹

Nathaniel P. Davis budapesti naplója (1949–1951)

A fenti idézettel Harry S. Truman, az Egyesült Államok elnöke zárta Nathaniel P. Davisnek, a budapesti amerikai követség újonnan kinevezett vezetőjének címzett, 1949. december 3-án kelt levelét. Truman egy Davis által küldött, akkoriban Budapesten szájról-szájra járó viccre reagált így, amellyel a követ beszámolóját fűszerezte. Davis sokszor kedélyes hangulatjelentései azonban nem korlátozódtak levelezésére, magyarországi missziója során naplót vezetett, amelyben közel kétéves itt tartózkodásának emlékezetes eseményeit rögzítette.

A princeton-i (Mercer county, NJ) születésű Nathaniel Penistone Davis² az amerikai külügyi adminisztráció munkatársaként a huszadik század első felében a világot bejárva tipikus karrierdiplomataként élte az életét. Az első világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, majd 1919-ben megnősült, és külügyi vonalon helyezkedett el. 1921 és 1925 között a berlini konzulátus munkatársa (1921–1923-ig alkonzul, majd 1923 és 1925 között konzul). 1926-tól három éven át a braziliai Pernambucóban képviselte hazáját, innen aztán ismét Európába, Londonba került,

¹ „When people can laugh at their troubles in this manner, they are not beyond redemption.” Harry S. Truman levele Nathaniel P. Davisnek. Kelt Key West, Florida. 1949. december 3. Truman Library, Personal Papers and Organizational Records, Papers of Nathaniel P. Davis. Subject File. Box 1. Truman, Harry S. – 1948–1951.

² Nem azonos a Cambridge-i (Massachusetts) születésű, szintén karrierdiplomata Nathaniel Davisszel (1925–2011), aki többek között Bulgáriában (1965–1966), Guatemalában (1968–1971), Chilében (1971–1973) és Svájcban teljesített szolgálatot (1976–1977).

ahol megbízott konzulként teljesített szolgálatot. A második világháború alatt a japánok hadifogolyként Manilában (Fülöp-szigetek) internálták, innen két év raboskodás után, 1943-ban szabadult. A háború befejezését követően, 1946–1947-ben Manilában maradt, a helyi amerikai követség vezetőjének tanácsosaként alkalmazták; tevékenységét 1946 decemberében Szabadság Érdemrenddel jutalmazták. 1947-ben ismét újabb állomáshelyet jelöltek ki számára, újabb két évet követként Costa Ricában szolgált. Közép-amerikai kiküldetésének lejártá után (1949. június 8.) harmadszor is Európába vezette az útja: a nyugdíjazása előtti két évet Magyarországon töltötte, mint rendkívüli küldött és meghatalmazott követ (*Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary*).³

Nathaniel P. Davis iratanyagának, amely a *Harry S. Truman Library* gyűjteményében (Independence, MO) található, döntő többségét naplói teszik ki. Davis életének három periódusáról vezetett naplót. Az elsőt manilai fogsága idején írta, ebben az internálás előtti időszak és fogva tartása történetét rögzítette. A második napló a negyvenes évek végi Costa Rica-i missziója idején keletkezett. Az utolsót magyarországi megbízatása alatt – az 1949 és 1951 közötti időszakban – vetette papírra. Míg a Costa Rica-i időszakból elsősorban a zavargások alatti politikai tevékenységéről ad számot, addig a budapesti tartózkodása alatt vezetett naplója jóval könnyedebb hangvételű.⁴ Ebben Davis sokkal többet foglalkozott a munkájával járó társadalmi eseményekkel és általában a magyarországi hétköznapi élettel, mint politikai problémák megoldási lehetőségeivel.

A naplóból egyértelműen kitűnik, hogy elfogadja, országa képviseletében semmiképp nem alakítója az itteni történéseknek. Tevékenysége tulajdonképpen a diplomáciai kapcsolat fenntartására szorítkozott, némi konfrontációt csupán országát és a követséget közvetlenül érintő hátrányos intézkedések elsimítása kapcsán vállalt.

³ Életrajzi adatok forrása: <http://www.trumanlibrary.org/hstpaper/davisn.htm>, 2011. június. 10.)

⁴ Davis budapesti naplója A5-ös nagyságú, összesen 86 gépelt oldalnyi, az 1949. október 11 – 1951. május 2. közötti időszakot fogja át. Truman Library, Personal Papers and Organizational Records, Papers of Nathaniel P. Davis Subject File... Acheson, Dean – 1949–1961 to Truman, Harry S. – 1948–1951 Box 1. Diary (Budapest) 1949–1951.

Nathaniel P. Davist 1949. szeptember 1-jén nevezték ki a budapesti amerikai követségre, október 5-én érkezett Budapestre, megbízólevelének átadására pedig október 11-én került sor. Davis Magyarországra érkezésének idejére a kommunista állam kiépítése gyakorlatilag megtörtént: a politikai, a gazdasági és a társadalmi élet is immár teljesen új, minden korábbtól markánsan eltérő keretek között működött. Az új rendszer sajátja – Davis szavait idézve – „az oroszosítás és a kommunista párt szorításának erősödése”, amelynek immanens velejárója a mindenre kiterjedő államosítás éppúgy, mint a rendszer vélt vagy valós ellenségeinek likvidálása s általánosságban is a teljes népesség bizonytalanságban, egyúttal félelemben tartása. Davis egyéves magyarországi tartózkodásának tapasztalatait egy jelentésben összegezte – *The Year in Retrospect* –, amely a tanulmány függelékében olvasható.⁵ Bár a hivatalos helyzetértékelés is kifejezetten informatív, s a diplomatikus megállapításokon jóval túllépve tájékoztató jellegű, mégis a napló az, ami a hétköznapi szintjén is betekintést enged abba, milyen körülményekkel szembesült egy tapasztalt diplomata az ötvenes évek eleji Magyarországon.

1949 őszére az amerikai–magyar diplomáciai kapcsolatokban egyrészt állandósult a szembenállás, amelyet a különböző, nem ritkán a tárgyalások félbeszakadásával tarkított, elsősorban gazdasági vonatkozású pengeváltások jeleztek, másrészt – elsősorban amerikai oldalról – megfigyelhető egyfajta visszavonulás, amely immár nem csupán a magyar kül- és belpolitika szovjetizálásának elfogadásában, de a gazdasági potenciál államosításként körülírt elvonásának kényszerű tudomásulvételében is megnyilvánult.⁶

⁵ „The Year in Retrospect.” Nathaniel P. Davis Budapesten, 1950. október 12-én kelt feljegyzése. Truman Library, Personal Papers and Organizational Records, Papers of Nathaniel P. Davis. Subject File. Acheson, Dean – 1949–1961 to Truman, Harry S. – 1948–1951 Box 1. Miscellaneous Papers [personal letters, etc.] 1916–1954.

⁶ Borhi László: Magyarország a hidegháborúban a Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945–1956. Bp. 2005. 140.; uő: Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1989. Források. Bp. 2009. 19–21.; Foreign Relations of the United States 1948 Volume IV. Eastern Europe; The Soviet Union. United States Government Printing Office, Washington, 1974. 980–1026.

Túl a Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság (MAORT) tulajdonának elkobzásán és koncessziójának megszüntetésén is jutott azonban Davis magyar missziója idejére egy emblematikus eset, nevezetesen a Standard Villamossági Rt. és ennek kapcsán Robert Vogeler elítélése; az ügy megoldása a követ budapesti tartózkodásának központi kérdésévé lépett elő.⁷

Robert Alexander Vogeler, a második világháború vége óta családjával Bécsben élő amerikai mérnök-üzletember 1949 elején kapott megbízást a budapesti Standard ellenőr-igazgatóhelyettesi tisztségére, ahol nyomban bekapcsolódott a magyar állami vezetéssel folytatott tárgyalásokba. Bár a tárgyalópartnerek 1949 májusának végén tető alá hoztak egy előzetes megállapodást, az ügyet részletesen feldolgozó gazdaságtörténész, Honvári János szerint biztosra vehető, hogy a szerződés elfogadását egyik fél sem gondolta komolyan:

„Az egyre jobban eszkalálódó hidegháborús körülmények között az amerikai kormány leállította az összes katonai-stratégiai termék keletre történő szállítását. Az URH rádiók, speciális rádiócsövek, radarberendezések elsőszámú katonai termékek voltak, amelyek – ha gyártási titkuk az ISEC [International Standard Electric Corporation] révén Magyarországra kerül – azonnal az oroszoknál landoltak volna. A magyar kormány csak az ürügyet kereste arra, hogy a MAORT-hoz hasonlóan kártalanítás nélkül kisajátítsa a Standard Budapestet és a többi angolszász tulajdonban lévő vállalatot.”⁸

1949 októberében megkezdtek Vogeler „szoros megfigyelését”, s néhány héttel később, november 18-án útban Bécs felé, Hegyeshalomnál letartóztatták. Davis már másnap sürgős találkozót kért Kállai Gyula külügyminisztertől, aki három nappal

⁷ A témáról részletesen l. *Honvári János: A Vogeler-ügy. Valóság* 53. (2010: 7. sz.) 20–52.; Geiger, Vogeler, Sanders és kémtársai a törvényszék előtt. A bevezetőt írta: Sárközi Mátvás. Párizs 1989.

⁸ *Honvári J.: A Vogeler-ügy* i. m. 22.

később, november 22-én fogadta őt. Ezzel a találkozóval egy hosszú tárgyalássorozat vette kezdetét, Honvári összegzése szerint az amerikai követség Vogeler letartóztatásától az 1950. február 17-én kezdődött elsőfokú tárgyalásig 14 alkalommal személyesen, 9 esetben telefonon és 10 alkalommal jegyzékben tiltakozott a magyar Külügyminisztériumnál.⁹ Nem véletlen tehát, hogy a diplomata budapesti naplójában ez az ügy szerepel a legnagyobb hangsúllyal.

Nathaniel P. Davis december 8-án este a svéd követ és Mrs. Allard vendége volt a Grand Hotelben megrendezett koktélpartin, másnapi bejegyzésében ezt olvashatjuk:

1949. december 9.

„Üdvözöltem Seifert urat,¹⁰ aki egy ismeretlen magyarral beszélgetett. Seifert bemutatott bennünket egymásnak; az úriember Sulyok¹¹ pénzügyminiszter-helyettes volt, aki a magyar kormányt képviselte a Vogelerral való tárgyalások során. Amint Sulyok megtudta, ki vagyok, szó nélkül sarkon fordult, és láttuk, hogy egyenesen az ajtóhoz ment, aztán távozott; láthatóan nem akart a társaságomban vagy akár velem egy helyiségben mutatkozni.”

Ezen a rendezvényen mutatták be Davisnek Sík Endrét,¹² akit ősz hajú, professzorszerű jelenségnek ír le. Az ismerkedést követően rövidebb szabott udvariaskodás után Davis rátért a Vogeler-ügyre.

„Ezután megemlítettem, hogy kérnék tőle egy szívességet: nyilván hallott a Vogeler-ügyről (ezt elismerte). Elmondtam, hogy ez igen

⁹ Uo. 24.

¹⁰ Svájc magyarországi követe.

¹¹ Sulyok Béla pénzügyi államtitkár.

¹² Sík Endre ekkor a Külügyminisztérium politikai főosztályának vezetője.

komoly probléma, ami egyre nagyobb fejfájást okoz nekem és kormányomnak, és hogy különösen zavar, hogy még mindig nem kaptam időpontot Rákosi úrhoz, akivel szeretném megbeszélni a kérdést. Sík azt válaszolta, hogy nem sokat tehet, és nincs senki, aki sokat tehetne ez ügyben, de azt megígéri, hogy majd délelőtt beszél Bereivel,¹³ hátha előmozdítható a dolog.”

A Standard-ügy gyors megoldása, elsimítása, úgy tűnik, ekkor még egyik félnek sem volt az érdeke. Rákosi ellenállt, s az esetet erőfitogtatásra használta fel: „Vogeler ügyéről és a felszámolt jelentékeny »kémhálózatról« is több táviratot küldött Sztálinnak és más szovjet vezetőknek, Vogeler esetleges kiadatását összekapcsolva »a koreai eseményekkel«”.¹⁴

Az amerikaiak „az egyetlen dolog, amit az oroszok értenek, az erő” trumani elvnek megfelelően megtorló intézkedéseket fogantatosítottak.¹⁵ A politikai erőfitogtatás háttérében az ügyre vonatkozó konkrét tárgyalások gyakorlatilag leálltak.

¹³ Berei Andor külügyminisztériumi államtitkár. Összehasonlításképp I. e számban Hegedüs Gyula tanulmányában Geoffrey Wallinger budapesti brit követ jellemzését Bereiről a 325. oldalon.

¹⁴ Rainer M. János: Sztálin és Rákosi, Sztálin és Magyarország 1949–1953. <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/szakirod/rainer.htm>, 2011. június 21. Rákosi emlékirataiban is többször visszatért Vogeler ügyére, a mellette való amerikai kiállást azzal indokolta, hogy a „kém” rokonságban állt Truman elnökkel, és sérelmezte, hogy az amerikaiak nem tartották be az ügyben kötött megállapodásokat. Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1940–1956. Bp. 1997. 762–763.

¹⁵ „Force is the only thing the Russian understand.” Harry S. Trumantól idézi *Seyom Brown: The Faces of Power. Constancy and Change in United States Foreign Policy from Truman to Reagan*. New York 1983. 29.

1949. december 30.

„Kimerítő nap volt. Délben Mokma¹⁶ és én a Külügyminisztériumba mentünk, Berei államtitkárral volt újabb megbeszélésünk a Vogeler-ügyben. Nem sokra jutottunk ötven percnyi kimerítő, német nyelvű vitatkozással. Bizonyos szempontból szeretek Bereivel tárgyalni. Ő a legérthetőbb magyar tisztviselő, akit ismerek. Az ember érvelhet neki, mire ő vitatkozik, kifejezi személyes véleményét. Így valamivel kevésbé idegőrlő vele beszélni, mint a többiekkel, akik papagájszerű kinyilatkoztatásokra szorítkoznak, amelyekről nem nyitnak vitát. Minden más szempontból azonban igen nagy megpróbáltatás egy megbeszélés Bereivel. Sikamlós, haragtartó, teljességgel elvtelen alak. Tipikus kommunista hivatalnok, akiről leperreg a logika, a barátságos modor vagy a normális eszmecserére való bármiféle törekvés. Egészen biztos vagyok benne, hogy tisztában van vele: számos állítása vagy egyszerűen nem igaz, vagy cinikus torzítás, mégis derűs kétszínűséggel ragaszkodik hozzájuk. A beszélgetés megmaradt az udvarias társalgás szintjén, de nehéz volt megőriznem a higgadtságomat.”

Davis december 30-i, Berei Andor külügyminisztériumi államtitkárnál tett látogatásáról hivatalos jelentés is készült, amely szerint a követ közölte, az USA Vogelert nem tartja bűnösnek, ugyanakkor bejelentette, hogy Vogeler szabadon bocsátása esetén országa biztosítja a németországi amerikai megszállási zónában fellelhető magyar javak hazaszállítását.¹⁷

¹⁶ Gerald A. Mokma amerikai követségi tanácsos.

¹⁷ Honvári J.: A Vogeler-ügy i. m. 25.

Ahogy az első budapesti év vége Davis számára a Vogeler-ügy jegyében telt – naplóbejegyzése szerint még aznap este, az amerikai követség szilveszteri fogadásán is az ezzel kapcsolatos újságírói kérdéseket próbálta elhárítani¹⁸ – az 1950-es év első bejegyzése szerint, az újév sem kezdődött másként. Az elnök délelőtt újévi fogadást adott a Parlamentben. Davis megivott egy pohár pezsgőt Szakasitscal, és Kemény tolmácsolásában beszélgettek néhány mondatot.

1950. január 1.

„Ezután rámutattam: az elnök nyilván tudja, hogy pillanatnyilag komoly probléma áll fenn kormányaink között. Remélem, hogy sikeresen megoldódik még az év elején, mert el kell simítanunk. Pontosan tudta, miről beszélek. Elmosolyodott, meghajolt, és azt válaszolta, ő is reméli, de azt hiszem, csak udvarias akart lenni, mindenféle komolyabb szándék nélkül.”

Az amerikai diplomáciai gépezet – eltökéltségét bizonyítandó – határozott lépésekkel próbálta az ügy megoldását előmozdítani. Mokma követségi titkár 1950. január 2-án még bejelentette, hogy bezárják az USA-ban működő New York-i és a clevelandi magyar konzulátusokat, de ha mégis kiengednék az amerikai üzletembert, akkor az erre vonatkozó jegyzéket nem adják át, és a lépést semmisnek tekintik.¹⁹

Egy nappal később, január 3-án Davis írásban is tájékoztatta Kállait a tervezett lépésekről:

¹⁸ Davis 1949. december 31-én kelt bejegyzése: „A parti folyamán telefonon hívtak Bécsből, de olyan rossz volt a hang, hogy semmit sem hallottam. Tíz körül ismét hívtak. Az International News [International News Service (INS) amerikai hírügynökség, [William Randolph Hearst](#) alapította 1909-ben – a szerzők.] tudósítója volt, aki tudni akarta, van-e valami újdonság a Vogeler-ügyben.”

¹⁹ *Honvári J.*: A Vogeler-ügy i. m. 25.

„Kormányom utasított, hogy tájékoztassam: a New York Cityben működő magyar konzul engedélyét visszavonták, a New York-i és clevelandi konzuli létesítményeknek pedig be kell szüntetniük a működést, és 1950. január 15-én éjjel 12-kor vagy azt megelőzően be kell zárniuk. Tájékoztatom ezenkívül, hogy a jövőben minden, a magyar kormány által az Egyesült Államokban folytatni kívánt konzuli tevékenységet a Washington D. C.-ben található magyar kirendeltségen keresztül kell intézni.”²⁰

Mivel a magyar fél kifejezetten elutasítóan reagált, az USA kormánya 1950. január 15-ével beszüntette a két amerikai magyar konzulátus tevékenységét.²¹ A látványos, mindkét fél részéről nagydobra vert, ugyanakkor természetesen másként interpretált intézkedések háttérében tovább folyt az útkeresés. Az amerikai külügy 1950. január 26-án kelt, a budapesti követségre küldött helyzetértékelése szerint bármiféle újabb nyilvános konfrontáció csak még csökönyösebbé tenné a magyarokat.²² Ellenben, ha olyan lépéseket tennének, amelyekről a magyar kormányt ugyan tájékoztatnák, de nem hoznák nyilvánosságra, az javíthatná Vogelerék esélyeit. A levél beszámolt arról is, hogy bár a Magyarországra történő exportot egyelőre leállították, az intézkedésnek nem lesz nagy hatása, mivel az eleve meglehetősen korlátozott volt. Ekkor tulajdonképpen már mindkét fél a közelgő perre készült, a levél központi kérdése is ez volt. A cél minél több garanciát kicsikarni a magyar féltől: „Ideje ugyanakkor garanciákat kérni a közelgő perrel kapcsolatban. Ha a magyarok nem akarnák engedélyezni az amerikai ügyvéd

²⁰ Foreign Relations of the United States, 1948. Volume IV. Eastern Europe; The Soviet Union. Ed. S. Everett Gleason – Fredrick Aandahl. Washington 1974. 983.

²¹ *Honvári J.*: A Vogeler-ügy i. m. 25.

²² The Secretary of State to the Legation in Hungary. Washington, 1950. jan. 26. In: Foreign Relations of the United States, 1950. Volume IV. Central and Eastern Europe; The Soviet Union. Ed. S. Everett Gleason – Fredrick Aandahl. Washington 1981. (a továbbiakban: FRUS 1950.) 982–984.

jelenlétét, érdemes felhozni Dimitrov²³ példáját, ahol a nácik engedélyezték külföldi jogászok jelenlétét, sőt, azok üzeneteket is küldhettek a bíróságnak.” Az egyik legfontosabb igény a „független” jogi képviselő biztosítása volt, alátámasztása érdekében éppúgy hivatkoztak a nemzetközi jog előírásaira, mint az amerikai alkotmányra.

A Standard-per nyilvános tárgyalása 1950. február 17-én kezdődött, a Budapesti Büntetőtörvényszék három nappal később ítéletet hirdetett. Az elmarasztaló ítélet megolajozta a diplomácia fogaskerekeit, újabb és újabb levélváltások, tárgyalások következtek, a nagy felhajtásban hétköznapi kérdések is teljesen új dimenzióba helyeződtek. Ennek egyik példája a budapesti követség létszáma. Davis gazdasági okokra hivatkozva már első intézkedései között javasolta a dolgozók számának csökkentését, amikor azonban a magyar fél jelezte erre vonatkozó igényét, határozottan ellenállt.²⁴

Davis 1950. március 13-án utasítást kapott, hogy próbáljon tárgyalni Rákosival.²⁵ A megbeszélésre március 27-én került sor, a fő téma ismét az amerikai követség létszámának csökkentése volt, emellett a Vogeler-üggyel kapcsolatban csupán azt rögzítették, hogy nincs egyetértés, és igyekeznek majd moralizálás nélküli, praktikus egyezségekre jutni.²⁶

Az amerikaiak, hogy az ügyet kimozdítsák a holtpontról, tárgyalást kezdeményeztek a szovjetekkel. Példaként ismét egy emblematikus eset, a Gubicsev-ügy szolgált. Valentin Alekszejevics Gubicsevnek, az ENSZ építész munkatársaként az Egyesült Államokban dolgozó orosz hírszerzőnek hosszas eljárás után diplomáciai mentességére hivatkozva engedélyezték, hogy hazatérjen Moszkvába. Az amerikai

²³ Georgi Dimitrov Mihajlov bolgár kommunista vezető, 1933-ban a nácik megvádolták a *Reichstag* felgyújtásával. A per végül a szovjetekkel megkötött politikai alkuval és túszcserével zárult.

²⁴ The Minister in Hungary (Davis) to the Secretary of State. Budapest, 1950. febr. 27. In: FRUS 1950. 993–995. és The Legation in Hungary to the Hungarian Foreign Ministry. Budapest, 1950. márc. 4. In: FRUS 1950. 995–998.

²⁵ The Secretary of State to the Legation in Hungary. Washington, 1950. március 13. In: FRUS 1950. 998–999.

²⁶ The Minister in Hungary (Davis) to the Secretary of State. In: FRUS 1950. 999–1000.

külgyminiszternek ebben az ügyben tett szívességéért cserébe kérték a szovjeteket, hogy járjanak közben a Vogeler-ügyben a magyar vezetésnél.²⁷

A közbenjárás kérése mögött egyértelműen a tárgyalások felgyorsításának és az ügy mielőbbi rendezésének szándéka állt (ne feledjük, Vogelert ekkor már több hónapja elzárva tartották). Ez a törekvés mindkét fél részéről adott volt. Április 11-én Davis, Berei és Sík tárgyalóasztalhoz ültek, ahol a magyar fél is kinyilvánította, hogy hajlanak az engedményekre, s hogy fontos nekik konzulátusaik működése.²⁸ Miközben folyt az egyeztetés, 1950. május 4-én a Legfelsőbb Bíróság tanácsa másodfokon jóváhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét: a per vádlottjai közül Geiger Imrét és Radó Zoltánt halálbüntetéssel sújtották (az ítéletet négy nappal később végrehajtották), Vogelert 15 évi, Sanderst 13 évi fegyházra ítélték.²⁹

Az ítélethirdetést követően a magyar fél még határozottabban lépett fel. Május 15-én Berei arról tájékoztatta Davist, hogy a magyar kormány az amerikai „ellenlépések” visszavonását kéri, továbbá pontosabban ismerni szeretné a visszaszolgáltatható háborús javakat; írásos, publikálható nyilatkozatot kér erről. Davis május 19-én este a holland követ búcsúpartiján Kállai külgyminiszterrel találkozott, ahol szintén a magyar követelésekről egyeztettek. Davis, beszámolója szerint, még sosem látta Kállait ennyire higgadt és barátságos hangulatban.

1950. május 20.

„Kemény odajött hozzám, és azt mondta, a külgyminiszter beszélni akar velem, ezért mindhárman leültünk egy asztalhoz. Kemény tolmácsolásával Kállai megkérdezte, hogyan haladunk a kormányaink

²⁷ The Secretary of State to the Embassy int he Soviet Union. Washington, 1950. március 28. In: FRUS, 1950. 1000–1001. és The Ambassador int he Soviet Union (Kirk) to the Secretary of State. Moszkva, 1950. március 29. In: FRUS, 1950. 1001–1002.

²⁸ The Minister in Hungary (Davis) to the Secretary of State. Budapest, 1950. április 11. In: FRUS, 1950. 1002–1003.

²⁹ *Honvári J.*: A Vogeler-ügy i. m. 32–33.; A Sanders-ügyről l. még e számban Hegedüs Gyula tanulmányát.

által tárgyalt »konkrét javaslatokkal«. Azt válaszoltam, hogy a hét folyamán beszéltem Berei úrral, és tisztáztunk bizonyos pontokat. Ezután táviratoztam Washingtonnak, és erre várom a választ, ami szerintem jövő héten érkezik. Úgy látszott, elégedett ezzel. Kedélyesen kuncogva kifejtette, hogy az Egyesült Államok talán kicsit elhamarkodottan cselekedett, amikor bezárta a magyar konzulátusokat. Azt válaszoltam, hogy talán a magyarok intéztek elhamarkodottan néhány dolgot. Úgy vélte, jobban jártunk volna, ha egy kicsit várunk. Véleménye szerint a magyarok igen eredményesen kezelték Vogeler ügyét, hisz nagyon gyorsan bíróság elé állították. Mi nem tartjuk nagyon eredményesnek, ha valakit három hónapig elzárnak a külvilágtól, mondtam erre én. Tovább nevetett és bólintott, de nem volt több mondanivalója, ezért megkérdeztem, szerinte hogyan állnak a dolgok »általánosságban«. Úgy érzi, mondta, Magyarország belső ügyei igen jól alakulnak, és szeretne látni némi előrehaladást az Egyesült Államokkal való kapcsolatok terén. Mondtam, hogy én is, és remélem, mihamarabb megfelelően lezárjuk a Vogeler-ügyet, és tiszta lappal térhetünk rá más dolgokra. Láthatóan igen viccesnek találta a metaforámat (Kemény szó szerint lefordította),³⁰ de mást már nem akart mondani. Némi összefüggéstelen, a szép időről és a csodás vidékről való csevegés után elváltak útjaink.”³¹

³⁰ "Wipe that slate clean" – azaz letöröljük a palatáblát.

³¹ Davis – kormánya képviselője – 1950. május 26-án átadott egy, a magyar követelések szinte mindegyikét jóváhagyó nyilatkozatot a Magyar Külügyminisztériumnak. A külügyminiszter előterjesztése alapján a MDP KV Titkársága június 1-jén döntött az amerikai ajánlat elfogadásáról s Vogeler kiutasításáról. Az 1950. június 16-i kormányülésen a miniszterek szintén Vogeler kiutasításáról döntöttek. Néhány nappal később azonban Berei már nem a kiengedés körülményeiről, hanem a magyar fél újabb követeléseiről tájékoztatta Davist, így az ügy megoldása ismét elodázódott. (Hovvári J.: A Vogeler-ügy i. m. 37–38.)

Május 24-én Davis további instrukciókat kapott a washingtoni külügytől a Vogeler-tárgyalásokkal kapcsolatban.³² Engedélyezték két magyar küldött belépését az amerikai zónába abból a célból, hogy átvegyék a háború végén német területeken talált magyar javakat. Rögzítették ugyanakkor, hogy részletes listát ezekről jelenleg nem adnak, csak majd Vogeler kiszabadulásakor. Berei jelezte Davisnek, hogy a magyar kormány elfogadja az amerikai feltételeket – annyit kért még, hogy a két kiutazó magyart kormányuk hivatalos képviselőiként ismerjék el, és hogy az amerikai hadsereg ne akadályozza meg a háborús javak elszállítását – ezt a kérést Berei azzal indokolta, nevetgélve, hogy a katonaság néha hajlamos önállóan cselekedni.

Két nappal később, 1950. május 26-án Davis – kormánya képviseletében – átadott egy, a magyar követelések szinte mindegyikét jóváhagyó nyilatkozatot a Magyar Külügyminisztériumnak. A külügyminiszter előterjesztése alapján az MDP KV Titkársága június 1-jén döntött az amerikai ajánlat elfogadásáról s Vogeler kiutasításáról. Az 1950. június 16-i kormányülésen a miniszterek szintén Vogeler kiutasításáról döntöttek. Néhány nappal később azonban Berei már nem a kiengedés körülményeiről, hanem a magyar fél újabb követeléseiről tájékoztatta Davist, így az ügy megoldása ismét elodázódott.³³

Az újabb magyar igényekre az amerikai fél ismét visszahőkölt: a külügy memorandumban reagált azokra a sajtóban napvilágot látott híresztelésekre, amelyek szerint Vogelerért cserébe a koronát is felajánlanák. Davis számára is egyértelművé tették, hogy ezek a valószínűsíthetően egy bécsi brit diplomatától indult feltételezések teljességgel alaptalanok, sőt káros hatással lehetnek a további tárgyalásokra.³⁴

³² The Acting Secretary of State to the Legation in Hungary. Washington, 1950. május 24. In: FRUS, 1950. 1008–1009.

³³ *Honvári J.*: A Vogeler-ügy i. m. 37–38.

³⁴ Memorandum by Mr. Aaron S. Brown, Assistant to the Director of the Executive Secretariat, to Mr. Lucius D. Battle, Special Assistant in the Secretary of State. Washington, 1950. június 21. In: FRUS, 1950. 1013.

Jelezték továbbá, hogy a müncheni rádióval kapcsolatos magyar kérést sem tudják teljesíteni, valamint, ha most engednek a magyaroknak, a tárgyalások elhúzódhatnak, ráadásul az amerikai közvélemény úgy érezhetné, hogy engednek az újabb és újabb magyar zsarolásoknak. Egyúttal utasították Davist, tudassa a magyar közvéleménnyel, hogy az USA már elment ezekben a tárgyalásokban a lehetséges határig. Konkrét útmutatásként Acheson külügyminiszter levelében arra szólította fel Davist, hogy akadályozza meg, hogy a magyarok tovább halogassák a Vogeler-ügyet, erőltesse Bereinél a mielőbbi befejezést, de közben a müncheni rádió ügyében továbbra se engedjen.³⁵

A magyar fél a halogatás taktikáját választotta, Davis többszöri próbálkozása ellenére sem találkozhatott Bereivel. A követ budapesti naplója szerint csak nyár végén került sor a találkozóra, amikor a román követség augusztus 23-án nagyszabású vacsorát adott a Park Klubban, Románia felszabadulásának 6. évfordulója alkalmából.³⁶

1950. augusztus 24.

„Az ünnepség végén néhány szót tudtam váltani Bereivel. Megjegyezte, hogy nem volt lehetősége beszélni velem egy ideje, mire azt válaszoltam, hogy a hívását várom, melyben bejelenti, hogy a magyar kormány kész végrehajtani a kettőnk által kidolgozott egyezményből a rá eső részt. Azt mondta, nem volt itthon (már mintegy három hete hazaérkezett), és hirtelenjében nem tudja, hol is áll a »mi ügyünk«, de utána néz, és pár napon belül hív.”

³⁵ The Secretary of State to the Legation in Hungary. Washington, 1950. július 28. In: FRUS, 1950. 1017–1018.

³⁶ Románia 1944. augusztus 23-án a tengelyhatalmak mellől átállt a szövetségesek oldalára, így az oroszok gyakorlatilag szabad utat kaptak: elfoglalták a ploiești olajmezőket, augusztus 31-én pedig bevonultak Bukarestbe.

Az informális találkozó után néhány nappal, augusztus 30-án Berei közölte Davisszel, hogy Vogeler kiadatása leállt, mivel az Amerika Hangja rádióval kapcsolatos kérések nem nyertek meghallgatást. Sőt, szeptember folyamán Berei újabb, immár a korona és a koronázási ékszerek visszaadási kötelezettségének megerősítésére vonatkozó követeléssel állt elő.³⁷ Mivel az újabb követelések teljesítése elől az amerikaiak teljeséggel elzárkóztak, a tárgyalások ismét holtpontra jutottak.

Október végén a cseh követ és felesége partit rendezett a csehszlovák nemzeti ünnep alkalmából,³⁸ ahol Davis találkozott Bereivel.

1950. október 30.

„Vacsora után körbejártam és összefutottam Bereivel. Kezet ráztunk és csevegtünk pár mondatot a legutóbbi szabadságomról. Berei azt mondta, egy ideje »nem érte az a megtiszteltetés«, hogy találkozzunk, mire talán kissé kurtán annyit mondtam, hogy semmi új dolog nem merült fel, amivel zavarhattam volna. Berei arca elárulta, hogy ez nem nagyon tetszik neki, de most nem voltam hajlandó a magyar követelésről vagy egyébről eszmét cserélni ezen a helyen, annál is inkább, mivel a brit követ előző nap mesélt nekem eredménytelen tárgyalásáról Bereivel a Sanders-ügyben.”

Davis az 1950-es év folyamán még egy alkalommal tárgyalt hivatalosan a Vogeler-ügyben: december 16-án járt ismét a Külügyminisztériumban, azonban ez a próbálkozása sem hozott eredményt. Az ügyben újabb fordulat csak hónapokkal később történt. Berei Andor 1951. április 9-én magához kérte Davist, az újraindult tárgyalások eredményeként április 21-én létrejött a megállapodás Vogeler

³⁷ Honvári J.: A Vogeler-ügy i. m. 37.

³⁸ 1918. október 28. – Elszakadás az Osztrák–Magyar Monarchiától, a Csehszlovák Köztársaság létrejötte.

kiutasításáról.³⁹ Davis még ekkor sem dőlhetett hátra, az ügy megnyugtató lezárásáig még jócskán akadt elsimítani valója:

1951. április 23.

„Izgalmas volt a hétvége. Szombat reggel bementem az irodába, hogy befejezzem és aláírjam a feljegyzést, amit Berei úrnak ígértem az előző napi megbeszélésünkön, és ami az utolsó lépésnek ígérkezett a Vogeler szabadon engedéséről szóló megegyezésünkben. A feljegyzést, egy Berei úrnak szóló személyes levél kíséretében futár vitte el valamivel délelőtt 10 után.

Délután Somerby-ékhez mentünk teára, és megnézni a Mary Louise lányuk 21 születésnapján, mintegy tíz nappal korábban készített házi filmfelvételeket. Wallinger,⁴⁰ a brit követ szintén jelen volt. Félrevonultunk egy sarokba, és titoktartást kérve elmeséltem neki előző napi megbeszélésemet. Mindvégig nagyon tartottam attól, hogy valami kiszivárog a sajtónak és tönkreteszi az egész munkát a 11. órában, de úgy gondoltam, nem hallgathatom el Wallinger elől a dolgot, mivel mindeddig teljes bizalommal viseltettünk egymás iránt, és természetesen nagyon érdekelte az ügy, hiszen Sanders-szel is kapcsolatos volt. Megmondtam neki, nem bánom, ha tájékoztatja a brit külügyet, szigorúan titkos besorolással, de hangsúlyoztam, ha kiszivárog valami, annak esetleg végzetes következményei lehetnek. Közöltem vele, hogy még a saját személyzetünket sem értesítettem. Wallinger a következő hétfőn szándékozott örökre távozni Budapestről. Azt mondta, hétfőn reggel küld egy táviratot a brit külügynek.

³⁹ Honvári J.: A Vogeler-ügy i. m. 37–38.

⁴⁰ Sir Geoffrey A. Wallinger, G.B.E., K.C.M.G.: 1949–1951 között budapesti brit nagykövet.

Nem sokkal este 7 után, miközben a szobámban ülve vártam a vacsorát, telefonon hívott George May, a Time, a Life és a Reuters helyi tudósítója. Elmondta, hogy a magyar külügy információs osztálya nyilatkozatot adott ki, miszerint sikerrel lezárultak a magyar és az amerikai kormány közötti tárgyalások arról, hogy amennyiben az amerikaiak beleegyeznek bizonyos magyar kívánságokba, cserébe szabadon bocsátják Vogelert. Ellenőrizni akarta a sztorit, és további információkat kért. Azt mondtam neki, meglep, hogy most jön ki a nyilatkozat. Megerősíthetem, hogy az általa idézett bejelentés igaz, de további információt nem adhatok. Innentől kezdve 11 óráig otthonunk kisebbfajta örültekházává vált, a telefon egy pillanatra sem pihenhetett. Rögtön May telefonja után felhívtam bécsi kirendeltségünket, hogy figyelmeztessem őket. Épp hívni akartam Bill McLeant, hogy küldjön táviratot Washingtonba, amikor megjelent ő és Bob Hill, aki hallotta a sztorit egy másik tudósítótól. Rövid üzenetet diktáltam, melyet majd a kommuniké teljes szövege követ, ha rendelkezésünkre áll. Mindeközben különféle sajtóügynökségek hívtak, melyeknek ugyanazt a választ adtam, mint Maynek. Közben kapcsolták Bécset, Dowling szólt bele a kagylóba. Azt mondtá, az ottani sajtó épp megtudta a hírt, és csak pár pillanattal előttem hívták. Mondtam neki, hogy a bejelentés igaz, de semmit nem tudok arról, hogy mikor vagy hogyan engedik szabadon Vogelert, viszont úgy gondolom, a kirendeltséget riasztani kell, hátha hirtelen beállít. Kértem, hogy ismételje el az üzenetet Donellynek.

A francia hírügynökség telefonált, a rájuk jellemző módon közölték: most táviratoztak Párizsba, hogy Vogelert szabadon engedték – igaz ez? Úgy gondoltam, megpróbálhatták volna a küldés előtt ellenőrizni a

sztorit, nem pedig utána, de ezt megtartottam magamnak. Továbbra is jöttek a hívások a helyi és a bécsi sajtótól.

Nem sokkal 9 után Wallinger telefonált, hogy a 9 órás BBC-hírekben benne volt a jelentés – pontosan, ahogy idézte nekem. Megmondtam, hogy a hír igaz, de nagyon meglep az időzítés, és nincs egyéb információm. Wallinger egyértelműen nagyon ideges volt, de igen jóindulatúan gratulált nekem. Az utolsó hívás Bécsből jött este 11 körül – a New York Times embere meglehetősen ravasz kérdésekkel próbált kiszedni valamit belőlem. Például úgy spekulált, hogy ha Vogeler urat Kelet-Magyarországon tartják fogva, akkor órákba teli, mire eléri a határt, ha viszont a nyugati részen, akkor már talán át is lépte. Mindennel egyetértettem, amit mondott, és magamtól nem böktem ki semmit.

Vasárnap kora reggel ismét Wallinger hívott. Elmondása szerint táviratot küldött Londonba, és a nap folyamán időpontot kért Bereiről. Tudni akarta, megengedem-e, hogy jelezze Bereinek, ismeri megegyezésünk általános tartalmát. Azt válaszoltam, hogy mivel a magyarok múltbeli tapasztalataikból jól ismerik a britek és amerikaiak szoros együttműködését, nincs ellenvetésem ez ügyben.

Korábban már megbeszéltük, hogy Louise és én átmegyünk Wallingerékhez délelőtt 11-re elbúcsúzni, és nem másnap reggel köszönünk el tőlük. Wallinger mondta, hogy délután valószínűleg találkozik Bereivel, de az időpontot még nem erősítették meg. Nagyon feszült volt, úgy érezte, ha ezen a ponton távozik, akkor lesújtóan vélekedhet majd róla és a brit külügyről a közvélemény, ha ellenben a hivatalos búcsúztatás után még marad, a helyzete elég bizonytalanná válik, és többé-kevésbé a magyarok kénye-kedvének lesz kiszolgáltatva. Tanácsot kért tőlem. Úgy döntöttünk, az lesz a legjobb, feltéve, ha

találkozik Bereivel, hogy megkérdezi, vajon a Vogeler-ügy fejleményeiből következtethet-e arra, hogy meglehetősen esély van egy gyors megegyezésre Sanderst illetően. Ha Berei igenlő választ ad, Wallinger felkészül, hogy elhalassza távozását, de ha folytatják a régi nótát, vagy újabb, szigorúbb követelésekkel állnak elő, akkor a korábbi tervek szerint elutazik.

A délután folyamán tovább jöttek a telefonok a helyi és bécsi sajtótól, egy pedig az Associated Press-től, Londonból, amely nagyon igyekezett interjút készíteni velem, de semmire sem jutott. A New York Times bécsi embere elmondta, hogy az amerikai sajtó az összes Magyarországról jövő vonathoz kimegy, és kíváncsi volt, hogy ez ostobaság-e vagy nem. Mondtam, hogy ezt magának kell eldöntenie. [...]

A mai nap folyamán volt néhány hívásom a külföldi sajtótól, köztük egy az INS-nél dolgozó Kingsbury Smith-től. Párizsból hívott, hogy megkérjen, ha én vagy valaki a képviselőtünkről találkozik Vogelerral, mielőtt az távozik az országból, mondjuk meg neki, hogy az INS szeretné megvenni a sztoriját, és remélik, hogy nem kötelezi el magát senkinek, míg meg nem ismeri az ajánlatukat. Természetesen elutasítottam, hogy részt vegyek ilyesmiben. Elég döbbenetesnek találom, hogy egy ember balsorsából üzletet próbálnak csinálni.

De Tamm, a svéd ügyvivő érkezett, hogy rávegyen, meséljem el neki a dolgok teljes háttérét. Elég csökönyös volt a maga svéd módján, így kissé nyersen meg kellett mondanom neki, hogy az egész ügy bizalmas jellegű. Épp most búcsúzott el Wallingerétől, mondta, ezért úgy vélem, vagy Wallinger nem találkozott Bereivel, vagy ha igen, akkor kudarcba fulladt a tárgyalás. Még nem hallottam hírt a brit képviselőtről.”

1951. április 24.

„Ma reggel Kemény felhívott, és megkérdezte, ellátogatnék-e Berei úrhoz délután 3-kor. Beleegyeztem.

A megbeszélésen, ahol Dr. Sík is jelen volt, Berei átadta nekem Vogeler útlevelét azzal a kéréssel, hogy szerezzek osztrák vízumot, aztán adjam vissza neki, hogy elkészítsék a magyar kilépési vízumot. Azt mondta, a magyar kormány jövő szombaton délelőtt 11-re tervezi Vogeler úr leszállítását az osztrák–magyar határra, és tudni akarta, ott tudna-e lenni bécsi kirendeltségünk egy képviselője, hogy átvegye. Mondtam, hogy ez minden bizonnyal elrendezhető, és máris kapcsolatba lépek Béccsel.

Berei ismét megemlítette: amíg a magyar kormány nem teszi meg nyilatkozatát szombat este Vogeler távozásáról, nem akar semmi nyilvánosságot. Ebbe is belementem. Bár elég nehéz lesz hallgatni, ha a sajtó továbbra is a nyomomban lohol. Például ebédidőben telefonhoz hívtak, az UP keresett Bécsből – most hallották Londonból, hogy délután sajtótájékoztatót tartok, valóban így van-e. Megmondtam nekik, hogy nem, továbbá hogy nincs is közölnivalóm.

Reggel a francia képviselőlet egy dolgozója tájékoztatót, hogy diplomáciai körökben elterjedt a pletyka, miszerint a Vogeler-ügy hirtelen fordulata szakadást eredményezett a brit és az amerikai képviselőlet között, és megjegyezték, hogy egyetlen amerikai sem volt Wallinger házában tegnap reggel, amikor elindultak Sziámba vezető útjuk első szakaszára. Az a helyzet, hogy a Davis és a Wallinger család közti korábbi megbeszélés értelmében vasárnap búcsúztunk el, hogy elkerüljük a tömeget és a kavargást, és mind a négyen igen barátságos hangulatban váltunk el. Kénytelen leszek valahogy megzaboláznai a kollégáimat.”

A meglehetősen szövevényes, a kirakatperek minden sajátosságát felsorakoztató ügy tizenhét hónappal kirobbanása után végül Vogeler szabadon bocsátásával rendeződött (1951. április 28-án). Vogeler „kiutasításáért” cserébe az USA engedélyezte a New York-i és a clevelandi magyar konzulátusok újrainyitását, módosította az Amerika Hangja sugárzásának hullámhosszát, engedélyezte amerikai állampolgárok magyarországi utazását, és folytatta a háború alatt elhurcolt magyar javak visszaszolgáltatását.⁴¹

1951. április 28.

„Az egyre fokozódó feszültség, ami kedd óta tartott, amikor Bereivel megszerveztük Vogeler szabadon bocsátását, ma 12:15-kor véget ért, amikor felhívott az UP helyi képviselője, aki épp gyorshírt kapott londoni irodájától, hogy Vogeler átlépte a határt Nickelsdorfnál, és úton van Bécsbe. Mintegy félórával később a londoni Associated Press hívott, táviratokat olvastak be a Nickelsdorfnál egy hete várakozó emberüktől, melyben leírja Vogeler külsejét és elindulását Bécs felé. Kérték, hogy fűzzek ehhez kommentárt, de nem volt mit mondanom.

Negyed kettőkor Walter Donnelly keresett Bécsből, hogy megerősítse, amit a sajtó állított. Azt mondta, Tower konzul az imént telefonált Bruckból, hogy minden óramű pontossággal történt – sikerült az ügyet titokban tartani, ahogy a magyarok kérték; hogy Vogeler ott van a kocsijában, és haladéktalanul indul tovább Bécsbe.

Az esetleges kiszivárogtatás vagy valami utolsó pillanatban történő gond miatti félelem okozta fokozódó feszültség, amit említettem, nagyban enyhült tegnap este 6:30-kor, amikor a magyar külügyből Dr. Sík szólt Gerry Mokmának, hogy az a dolog, ami lehetséges bonyodalomnak tűnt, immár elrendeződött, és nem látja okát, miért ne

⁴¹Honvári J.: A Vogeler-ügy i. m. 41. Borhi L.: Magyarország a hidegháborúban i. m. 197.

hagyhatná el Vogeler Magyarországot ma délelőtt 11-kor, ahogy azt korábban megbeszéltük.

Péntek hajnali 3:15-kor és ma hajnalban 2:30-kor Bill McLean telefonja ébresztett a hivatalból, hogy táviratot kaptunk, amit azonnal látnom kell. Mindkét esetben veszettül ideges lettem, amíg oda nem ért a házukba, hogy megmutassa az üzeneteket. Szerencsére egyik sem jelentett akadályt az eseményeket illetően.

Mivel ma szombat van, az irodáink hivatalosan zárva tartanak. Üzenetet hagytam mindenkinek, akiről csak eszembe jutott, hogy esetleg beszélni akar velem (kivéve persze a sajtót), hogy egész délelőtt otthon leszek a telefontól. Ott is maradtam, míg meg nem kaptam Donelly üzenetét, aztán átmentem a sofőr házába, hogy megnézzem a hat kisnyulát. A feszültség elmúlt, és az emésztésem is helyreállt. Napok óta most először esett jól az ebéd.

Délután bementem a hivatalba, elküldtem pár táviratot és felhívtam telefonon Washington, hogy beszéljek McKissonnal a publicitás módjáról és időzítéséről.

Este teljesen elengedtem magam, összejövetelet tartottunk Dorothy Sonnenbergnek és Ed Lucknak, két követségi dolgozónak, akik a jövő héten összeházasodnak.”

Davis Vogeler-üggyel kapcsolatos bejegyzései elsősorban nem azért érdemelnek figyelmet, mert új, eddig ismeretlen adatokkal szolgálnának a tárgyalások háttéréről. A teljes naplóra jellemzően ezek a bejegyzések is inkább hangulatjelentések, egy diplomata szubjektív benyomásainak, élményeinek lenyomatai. Sokkal inkább arról tudósítanak, milyenek látta Davis tárgyalópartnereit és – különösen az ügy végkifejlete kapcsán – miként sodródott ő maga is az eseményekkel.

Naplója tanúsága szerint a hadifogság és Közép-Amerika által megacélozott Davis mindent megértett, és a legritkább esetben csodálkozott. A veterán diplomata körültekintő alaposságával és mosolygós, cinikus megértésével, sőt, bizonyos szeretettel írt a magyar viszonyokról. Elfogadva Kelet-Európa kommunista diktatúrával súlyosbított, abszurd és kissé szürreális világát, igyekezve a körülmények közt megtenni, ami emberileg lehetséges, és boldogulni ebben a hatványozottan álságos világban; nem háborog vagy moralizál feleslegesen.

A szeretetreméltó, számára „kissé örült”, sokszor tragikomikus magyar valóság színesen kel életre a napló lapjain, megtudjuk, hogyan lopták el a kirendelt sofőrök, rendőrök és tűzoltók a július 4-i függetlenség napi ünnepségre kitett whiskyt és minden egyebet, a vécépapírt is beleértve, hogyan vásárolt két vadonatúj amerikai kocsit az új kínai nagykövet magyar pénzből, hogyan beszélgettek el a balatoni fürdőzés alkalmával a melléjük telepedő, majd fegyvereiket a parton hagyva úszni siető magyar katonákkal, miként faggatta őket Ausztriában a szigorú szovjet katona arról, vajon tudnak-e „osztrákul”.

A naplóban érdekesen domborodik ki a feleségek szerepe a diplomaták közösségében, a különféle országok képviselői ugyanis szinte mindig házastársukkal közösen látták el társadalmi funkcióikat, s az asszonyoknak komoly szerep jutott a társalgásban, az összejövetelek lebonyolításában, és amikor Davis véleményt mond, azt általában egy párosról, két ember közös teljesítményéről mondja.

Különösen értékes dokumentum Davisnak az az erősen szubjektív összefoglalója, amelyet első hivatali évéről készített. A diplomata gátlások nélkül beleviszi saját érzelmeit a jelentésbe, de ettől az írás csak még érzékletesebbé válik, és friss nézőpontból mutat meg általunk már jól ismert eseményeket.

Leírása néhol talán bántóan leegyszerűsítőnek tűnik, azonban éppen ez az, amiért objektív képet kaphatunk múltunkról, egy távolibb, a finom részletekben nem túlzottan érdekelt hatalom szemszögéből. Davis például „oroszosításnak” nevezi, amit mi szakszerűen „szovjetizálásnak” hívnánk: de számára ez az egész,

évtizedeken át zajló, különféle népeket magában foglaló, bonyolult folyamat csupán az orosz medve ki tudja hányadik próbálkozása, hogy újabb területeket szerezzen – és néha szinte primitívnek ható leegyszerűsítései mélyén egyszerű igazságokat találunk, amelyeket távolról persze mindig könnyebb kimondani.

„AZ ELTELT ÉVRŐL⁴²

A minisztériumnak küldött jelentésem másolata. Publikálni tilos, de akit érdekel, elolvashatja.⁴³

Nathaniel P. Davis

Az e poszton eltöltött első év lezárása jó lehetőség arra, hogy áttekintsem a Magyarországon az elmúlt tizenkét hónapban történt eseményeket. Visszatekintve jól látható, hogy a politikai és gazdasági fejlemények két fő irányt követnek, párhuzamosan és egymásra hatva, és mindkét irány a szovjet hatalom erősödését eredményezi. Ezek: Magyarország oroszosítása és a kommunista párt szorításának erősödése. Mindkét folyamat tekintélyes sikerrel zajlik.

Az oroszosítási törekvések a propaganda és az adminisztráció területén zajlottak. Előbbi már rutinná tette a Szovjetunió és annak minden tevékenysége nyakra-főre történő dicséretét. Igaz, a sajtóban, a rádióban és a tribünről elhangzó émelyítő hízelgések mindig inkább a Szovjetunióra és annak Nagy Vezetőjére vonatkoznak, mint Oroszország anyácskára, de senkiben sem hagynak kétséget afelől, hogy az Unión belül hol találni minden eszességet, alkotó energiát,

⁴² Fejléc: „Korlátozott légi csomag Budapest 247, 1950. október 12.”. „The Year in Retrospect.” Nathaniel P. Davis Budapesten, 1950. október 12-én kelt, gépelt feljegyzése. Truman Library, Personal Papers and Organizational Records, Papers of Nathaniel P. Davis Subject File. Acheson, Dean – 1949–1961 to Truman, Harry S. – 1948–1951 Box 1. Miscellaneous Papers [personal letters, etc.] 1916–1954.

⁴³ Nathaniel P. Davis kézzel írott megjegyzése, később áthúzva.

művészi tehetséget, tudományos fensőbbiséget, vezető szellemet és jóindulatú érdeklődést az egész világ iránt. Az orosz nyelv, az orosz zene, az orosz színház és az orosz technológia mind példaértékűként kerül a világ elé. A Szovjetunió vagy az általa tett dolgok véget nem érő méltatása, a szovjet módszerek átvételére való buzdítás, legyen az metróépítés, számtantanítás, vonatvezetés vagy egy futballcsapat szervezése, talán egészen pontosan lefordítható egy atyai tanácsra: »Viselkedj úgy, mint egy orosz, különben megjáród.« Földműveseket, diákokat, gyári munkásokat válogatnak küldöttségekbe, majd körutakat szerveznek számukra a Szovjetunióba, és amikor visszatérnek, megfogadják, hogy követik a szovjet tapasztalatok példáját, és azt másoknak is megtanítyják. Bejelentették: a moszkvai rádió magyar zenei programokat sugároz majd, hogy a magyar zeneszerzők tanuljanak a moszkvai rádióközönség véleményéből, és jobb műveket írjanak. Egy orosz matematikus látogatást tesz egy helyi üzemben, és »instrukciókat« ad a hatékonyság javítására. Egy orosz sebészt neveznek ki egy állami kórház főfelügyelőjévé. Orosz professzorokat neveznek ki az egyetem bölcsészkarának oktatóivá.

A Sztálin-imádat növekvő kultusza az oroszosítási törekvések egy különleges fázisa, amit mindenáron be kell teljesíteni . (Egészen elsiklanak a tény felett, hogy Sztálin épp annyira orosz nemzetiségű, mint amennyire Hitler északi óriás volt.) Egyetlen fontos ember beszéde sem nélkülözheti a bölcs Sztálin iránt érzett hála kifejezését, amiért lehetővé tette, amit a beszélő éppen előad, például egy magyar munkások által magyar anyagból épített híd átadását vagy egy parlamenti gyűlést. Vannak Sztálin nevét viselő utcák, terek, hidak,

iskolák – még egy buszjárat⁴⁴ is –, és irodalmi díjak. A magyar nemzeti ünnepek hálaadó ünnepek lettek a szovjetek irányában, melyeket Sztálinnak szóló tiszteletnyilvánításokkal ünnepelnek. Egyetlen felvonulás sem lehet teljes Sztálin képei nélkül, bármi is legyen az alkalom. Sztálin a bölcs, Sztálin a jóakaró, Sztálin a próféta, Sztálin a tévedhetetlen, Sztálin a védelmező. Államosítása után még a golfklub is (Sztálin, a legnagyobb hendikeppel rendelkező játékos?) Sztálin és Lenin képeit helyezte el a Bobby Jones Kupa⁴⁵ két oldalán.

Az oroszosítás következményeként egyre inkább észrevehető, hogy mind vitriolosabban becsmérlik az olyanokat, akik ellenzik vagy nem támogatják elég vehemensen az orosz önhittséget. A külpolitika terén Magyarországot szorosán a szovjet szekér kerekéhez kötötték. A szovjet politikát ellenzők oly régóta számítanak már háborús uszítóknak és fasisztáknak, hogy ezek a fogalmak már szinte elveszítették jelentésüket. Úgy tűnik, vérszomjas fenevadak vagyunk, Hitler egykori támogatói, mára pedig örökösei, békés koreai parasztok szívtelen gyilkosai.⁴⁶ Soha nem találtunk fel semmi értékeset, sohasem csinálunk jól semmit, híján vagyunk az emberi ösztönöknek, sosem mondunk igazat. Ezzel szemben az oroszoké a találmányok, a hatékonyság, a felebaráti szeretet és a mindenben való igazság

⁴⁴ A 70-es trolibuszt 1949. december 21-én, Sztálin 70. születésnapján avatták fel. Útvonala Zuglót kötötte össze a belvárossal (a járatra szovjet MTB 82-es trolibuszokat szereztek be).

⁴⁵ A világhíres (fekvése és nehézsége miatt) Széchenyi-hegyi pályát Lauber Dezső építette 1915 és 1921 között. Az 1920-as években a magyar golf óriási fejlődést mutatott, 1926–1936 között meghatározója volt Európa golféletének. 1936-ban a klub fennállásának 25 éves évfordulóján Bobby Jones, minden idők leghíresebb amatőr játékosa is játszott a pályán.

⁴⁶ A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság és a Koreai Köztársaság, valamint szövetségeseik (egyrészt Kína és a Szovjetunió, másrészt az USA) között, az 1950-től 1953-ig terjedő időszakban zajlott háború volt a hidegháború első fegyveres konfliktusa, mely több mint 3 millió áldozatot követelt.

monopóliuma. A legjobb, amit egy magyar remélhet, hogy megközelíti az orosz tökéletességet, mert el sosem érheti.

Az 1949-es orosz alkotmánymodell bevezetése párhuzamosan zajlott a megyék és járások rendszerének szovjet mintára történő átszervezésével. A büntető törvénykönyv reformja a szovjetunióbeli példához közelítette a magyar jogtudományt, olyan orosz koncepciók bevezetésével, melyek eddig ismeretlenek voltak a magyar jogban.

Az év másik jól érzékelhető folyamata, a kommunisták szorításának erősödése Magyarországon, kevésbé volt látványos és hisztérikus, de épp annyira alaposnak és sikeresnek bizonyult. A nemzeti ügyek terén az évet a párton kívüli tisztviselők folyamatos eltűnése jellemzi volt hivatalaikból (és gyakran a közvélemény színe elől), az Elnöki Tanács korábbi elnökétől⁴⁷ kezdve, akiről senki sem hallott, mióta tavaly áprilisban »lemondott«, egészen olyan beosztott kisemberekig, mint egy államosított könyvesbolt vezetője. A Magyar Függetlenségi Népfrontból⁴⁸ kevés közhivatalalt és egyetlen fontos beosztás sem tölt be olyan ember, aki nem a Magyar Dolgozók Pártja tagja, hanem másé.⁴⁹ Az iskolák tanári karait is megtisztították, a tankönyvek kommunisták által irányított átírása befejeződött. Az ipar és a kereskedelem irányítása, amely már igencsak előrehaladt, teljessé vált, miután a legkisebbek kivételével az összes vállalkozást államosították, és élükre a párt által elfogadott vezetést neveztek ki. Még a piaci virágárusokat is kollektivizálták, és nem kell nagy képzelőerő ahhoz, hogy kitaláljuk, milyen az új vezető asszony politikai irányultsága. Az ipari tervezés szilárd kommunista irányítás alá került, az ipar államosítása gyors

⁴⁷ Szakasits Árpádot 1950 tavaszán hivatalban lévő elnökként törvénytelen vádak alapján letartóztatták, majd lemondatták tisztségéről.

⁴⁸ A Népfront neve 1949–1954 között.

⁴⁹ Ekkor már nem működik más párt, bár hivatalosan fel sem oszlatták azokat.

ütemben haladt, minden párton kívüli üzletvezetőtől, üzemfelügyelőtől, termelési vezetőtől, szakszervezeti képviselőtől és hasonlótól megszabadultak.

A járművezetői jogosítvány megszerzéséhez hathetes tanfolyamon kell részt venni, melyből két hetet a jármű működtetésének, négyet pedig a kommunista doktrínának szentelnek. Még a sokéves tapasztalattal rendelkező sofőröknek is teljesíteniük kell a kurzust, mielőtt jogosítványukat megújítanák. Aki politikailag megbízhatatlannak bizonyul, azt megbuktatják.

A régi szállodákból munkásüdülők lettek, melyekben a párt irányítja a vendégek kiválogatását és minden tevékenységet. (Egy fáradt munkás nem mehet csak úgy el nyaralni nyári üdülőbe. Először is jól kell állnia a pártnál, hogy bejusson, majd megrendezett »szórakozásokban« kell részt vennie, és a párt által támogatott előadásokra kell mennie, ha maradni akar – és nem távozhat a párttitkár által megadott időpont előtt.)

Ugyanennyire zajos, de kevésbé eredményes a mezőgazdaság kollektivizálásának kampánya. A magyar paraszt, akárcsak külföldi kollégái, konzervatív és független. Akik számára beteljesült a föld magántulajdonának történelmi vágya, nem sok lelkesedést mutatnak az igazi kommunista szívének oly kedves téészesítés iránt. Ugyanakkor eddig sem a magyar, sem a nagy orosz jótevő ipara nem látta még el a mezőgazdaságot a nagyüzemi szövetkezeti termeléshez szükséges gépekkel.

A gyomlálás és ültetés folyamatos gyakorlata segítségével a párt irányítása egyre erősebben van jelen a politikai, gazdasági és társadalmi szervezetekben, a minisztertanácstól a szimfonikus zenekarig. Az itt tárgyalt év két jelentős lépést hozott a vallásszabadság romjait illetően:

(1.) a zsidó közösség újjászervezését, és (2.) a püspöki karral a közelmúltban létrejött »egyezséget«.⁵⁰

A nyomtatott sajtó és a rádió kézi vezérlésével a párt uralja az egész nép életét és gondolatait. Uralja, de még nem vette egészen birtokba. Sokakat, akik elég idősek ahhoz, hogy régebbi időkre emlékezzenek, vagy akik a fülük helyett inkább a szemüknek hisznek, és olyanokat, akik szelleme tiltakozik a kényszertáplálás ellen, továbbra sem győztek meg, bár tudják, kifelé ezt nem tanácsos mutatniuk. A véget nem érő propaganda, a külvilágtól való elszigeteltség, a párt uralma mindenféle tevékenység felett azonban elkerülhetetlenül ahhoz vezet, hogy a kommunisták utánpótlást nevelnek ki, és a párt, azaz a szovjethatalom eszközévé forrasszák össze a magyar népet. Hogy az új tanítványok milyen hányada adja fel nyíltan vagy rejtve a hűségét, miután elveszítette illúzióit, azt lehetetlen megállapítani. A nyílt elpártolás mindenképpen elenyésző. Sokkal többen lehetnek azok, akik felébrednek álmukból, de csendben maradnak, számukat azonban a rendőrség sem ismerheti. Minden külső jel szerint több magyar élteti legalábbis szavaiban a mindenben megnyilvánuló orosz fensőbbiség mítoszát, mint egy évvel korábban, és többen szolgálják a kommunista párt érdekeit és céljait, még ha sokuk meggyőződés nélkül, morgolódva vagy átkozódva teszi is ezt.

Miután a magyar életvitelt és intézményeket szovjet mintára átfazonírozták, mivel az orosz kultúra, ipar és politika felsőbbrendűségét harsogják a társadalom fülébe, miután folyamatosan erősödik minden emberi tevékenység kommunizálása, mivel tapasztalatok, példák és szabályok útján nap mint nap elhangzik a lecke, hogy nem egyformának lenni bűn (ami ráadásul nem is

⁵⁰ A Magyar Népköztársaság és a Magyar Püspöki Kar közötti megállapodást a püspöki kar nevében Grósz József kalocsai érsek 1950. augusztus 30-án írta alá.

kifizetődő), el kell ismernünk, hogy az elmúlt tizenkét hónap során folyamatosan erősödött a szovjet befolyás Magyarországon, amely egyre inkább feloldódik a szovjet hatalmi erőterben. A magyar csapatok talán nem bizonyulnak majd túl értékesnek vagy megbízhatónak mint szövetségesek, de a magyar ipar és mezőgazdaság az lehet, és a magyar elhidegülés kockázata mindenképpen csekély, nem is szólva egy ellenfél nyílt segítségéről vagy támogatásáról. Ugyanezen az alapon Magyarország tekintélyes negatív és némi pozitív értéket képvisel immár a Szovjetunió számára egy nem háborús jellegű küzdelemben.

Ha helyet adunk az ábrándoknak, akkor hajlamosak vagyunk azt prognosztizálni, hogy amennyiben a Nyugat egyszer megszerzi és megtartja a kezdeményezést, és mindenképpen, ha egy általános háború esetén katonai győzelmeket aratunk Európában, a kommunista rendszer össze fog omlani. Ez nagyon valószínű. De ez nem jelenti, hogy a magyar gazdaság eszközei vagy emberanyaga a Nyugat rendelkezésére állnak majd. Előfordulhat, hogy Magyarország nem támogatja tovább a Szovjetuniót. Aligha nyomhat azonban a latban bármit is a szovjetek ellen. Ugyanis, bár van morgolódás és elégedetlenség, a jelenlegi oroszosítás és kommunizálás ellen szervezett vagy aktív ellenállásnak semmi jele; nem látni semmiféle intézményt vagy személyt, aki körül hatékony ellenzék csoportosulhatna. A jelenlegi magyar körülmények között a kommunista rendszer hirtelen összeomlása zavargásokat és fosztogatásokat eredményezne, és bizonyára sor kerülne megtorló kivégzésekre, de Magyarország aligha kerülne át ettől a nyugati blokkba. A rezsím jelenleg, ilyen értelemben legalábbis, sikeresnek mondható.”

„A mór megtette kötelességét, a mór mehet.” Szűk egy hónappal Vogeler szabadon bocsátása után, 1951. május 18-án Davis befejezte magyarországi misszióját, és még ebben az évben kérte nyugdíjazását. Kérelmét elfogadták, júniusban nyugdíjazták.⁵¹ Szolgálat alóli felmentésekor Truman elnök meleg hangon mondott köszönetet a Vogeler-ügyben végzett munkájáért:

„Külön dicséretben szeretném részesíteni ügyességért és elszántságáért, amellyel sikerre vitte a magyar kommunista hatóságok által hosszan és igaztalanul fogva tartott Robert A. Vogeler szabadon engedésével kapcsolatos tárgyalásokat. Ön oly módon kezelte ezen amerikai állampolgár ügyét, hogy az tágabban értelmezve bátorító példája ezekben a zavaros időkben a kormányunk és annak külföldön dolgozó képviselői által az egyes embernek szentelt figyelemnek, valamint a jóindulatnak, mellyel az ország polgárait szolgálják, és annak, milyen fontos az amerikai nép számára az emberi jogok, a szabadság és a méltóság megőrzése, bárhol is tagadják meg vagy veszélyeztetik ezeket.”⁵²

Az eddigi kutatások során nem került elő az a levél, amelyet Davis a budapesti amerikai követség újonnan kinevezett vezetőjeként küldött a Fehér Házba, így egyelőre nem tudjuk, Truman elnök melyik budapesti viccet olvasta.⁵³ Az azonban a követ budapesti naplójából is látható, hogy Davis-t csak elvétve hagyta el

⁵¹ Nathaniel P. Davis harmincévnyi külszolgálati munkásságát 1951. október 18-án Kiváló Szolgálatért kitüntetéssel ismerték el, a diplomata 1973. szeptember 12-én a floridai Winter Parkban hunyt el.

⁵² Harry S. Truman levele Nathaniel P. Davisnek. Kelt Washington, 1950. június 28. Truman Library, Personal Papers and Organizational Records, Papers of Nathaniel P. Davis. Subject File. Box 1. Truman, Harry S. – 1948–1951.

⁵³ Lehetséges lelőhely: Truman Library, Harry S. Truman Papers. White House Central Files: Official File 1945–53. Box 1564. OF 979 Davis, Nathaniel P.

a humorérzéke, s egy meglehetősen kemény és zavaros időszakban a diplomácia szabályainak keretei között próbálta meg képviselni hazáját.

Szabina Bognár – András Péterfi

**„WHEN PEOPLE CAN LAUGH AT THEIR TROUBLES IN THIS MANNER,
THEY ARE NOT BEYOND REDEMPTION.”**

THE DIARY OF NATHANIEL P. DAVIS IN BUDAPEST (1949–1951)

As an associate of the American foreign service, Nathaniel Penistone Davis, born in Princeton (Mercer county, NJ) lived as a typical career diplomat, travelling throughout the world. He spent the last two years of his active service, from 1949 to 1951, in Hungary as Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary.

By the time Davis arrived in Hungary, the establishment of the Communist state had practically been completed: a totally new framework was created for the political, economic and social life, which was different from every previous system. By the autumn of 1949 American–Hungarian diplomatic relations settled into a state of continuous confrontation, marked by various conflicts, mainly of economic nature, often resulting in suspensions of negotiations.

On the other hand, there is a noticeable kind of withdrawal, principally on the American side, manifested not only in the acceptance of the Sovietisation of Hungarian foreign and internal policy but also in a forced acknowledgement of the acquisition of economic assets, communicated as nationalization. In spite of this situation there was an emblematic case during Davis’ tour, namely the Standard case and in connection with it the conviction of Robert Vogeler. The management of the issue became the central problem of the minister’s tenure in Budapest.

Davis wrote a diary about his experiences in Hungary. This diary, available at the collection of the Harry S. Truman Library (Independence, MO) gives a day-to-day level insight into the circumstances faced by a seasoned diplomat in Hungary in the early fifties.